

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЙ

2.1. Європейська цивілізація в умовах глобалізації: проблеми і перспективи

Сьогодні, коли Україна прагне стати повноправним членом європейської спільноти та сповідувати європейські демократичні цінності, великої уваги заслуговують наукові дослідження європейського спрямування, аналіз історичного та соціально-економічного розвитку країн Європи, дослідження сучасних проблем і перспектив розвитку європейської цивілізації за умов глобальних викликів.

Перш ніж досліджувати вплив глобалізації на європейську цивілізацію, необхідно визначитися з дефініціями останньої. Як зазначено у Енциклопедії сучасної України, європейська цивілізація – це комплекс рис господарської, політичної та духовної культур, що сформувався на території європейського континенту і поширився у планетарному масштабі, особливо на землях колишньої європейської колонізації в Америці¹. Тобто, кажучи про європейську цивілізацію, насправді ми маємо на увазі не географічний, а, скоріше, ментально-культурний, ціннісний вимір. Саме спільні цінності дозволяють відносити до однієї цивілізації різні народи або, навіть, народи різних континентів.

Справедливості заради треба визнати, що європейські цінності, європейська культура, створена переважно народами індоєвропейської мовної групи, певною мірою базується на спадщині доіндоєвропейського населення (крито-мікенська культура, етруски та інші); вона також зазнала глибокого впливу стародавньої середземноморської цивілізації (Передня Азія, Єгипет). Так, у єгиптян європейці запозичили методи виплавки металів

¹ Попович М. В. Європейська цивілізація [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17372

у закритих печах, у жителів Месопотамії – певні математичні знання (зокрема, систему математичного виміру в одиницях, кратних 60) та концепції державного устрою (Кодекс законів царя Хаммурапі з його гаслом «уряд під законами, а не навпаки»); від мусульманської цивілізації вони отримали знання в таких науках, як хімія, астрономія, математика, медицина тощо. Окрім цього, на європейську культуру, занесену на американський континент під час Великих географічних відкриттів, певний, хай і не такий значний, вплив спричинила культура народів доколумбової Америки.

Проте найбільше значення має спадщина цивілізацій античності, на принципи й норми якої європейська цивілізація спирається й досі: вона взяла в античної культури «полісний генотип» як взірць організації поселень, антропоцентризм, тобто визнання людини в ролі «центра світобудови», демократію, тобто «владу народу», традиції громадянського суспільства, приватну власність (особливо на землю) як основу свободи.

Культурні, релігійні, політичні та економічні особливості країн європейської цивілізації в своєму історичному розвитку (значною мірою – завдяки збереженню спадщини римського права, насамперед у середземноморському регіоні) призвели до переважання системи цінностей, в якій чільне місце займають політична демократія, соціально орієнтована ринкова економіка та національна державність, мінімально заангажована ідеологічно².

Європейська цивілізація відіграла величезну роль в історії людства. Її домінування у світі почалося понад п'ять століть тому через відкриття, завоювання, торгівлю, дипломатію, капіталовкладення й еміграцію. Її лідерство засновувалося не тільки на військовій та економічній силі: кожна сфера людської діяльності зазнала її впливів, починаючи від промисловості й фінансів і завершуючи наукою та модою. Європейська цивілізація фактично

² Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навчальний посібник (Вища освіта XXI століття) [Електронний ресурс]. К. : Знання, 2012. 446 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1473447807/s-11>

встановила модель розвитку для решти світу, що врешті-решт призвело до його європеїзації³.

В той же час, серед шести континентів Європа є найменшою за площею – 10,5 млн кв. км, тобто лише 7 % земної поверхні, а її населення складає 692 млн. чол., або 9 % населення Землі (дані 2017 р.)⁴. Більше того, не існує окремого європейського континенту – це лише частина континенту Євразія. Сьогодні Європа складається із 48 держав, кожна з яких має свою складну історію. І все ж можна вести мову про неї як про цілісність, хоча (на відміну від усіх інших цивілізацій) вона відрізнялася більшою внутрішньою складністю, неоднорідністю та рухливістю (втім, як засвідчила історія, різноманітність культур давала імпульс до змагання, яке сприяло контактам і взаємозбагаченню). Проте консолідуючим фактором в усі часи було усвідомлення: «Ми – європейці»⁵.

Тому європейську цивілізацію не можна оцінювати з точки зору географії чи демографії; її доцільно вимірювати якісними показниками. Вона сильна своїми ментальністю, пріоритетами та системою цінностей.

Найбільший вплив на формування європейських цінностей спричинили Ренесанс і принесені ним зміни, насамперед, у системі цінностей; Реформація та протестантизм, які заклали духовні основи європейського капіталізму; раціоналізм, згідно з яким все без винятку піддається кількісному обліку, що сприяє підвищенню рентабельності виробництва; тип сімейної організації – пізній шлюб і нуклеарна родина (коли одружені чоловік і жінка разом зі своїми дітьми живуть окремо від батьків).

В своєму історичному розвитку європейська цивілізація переживала різні часи. Спочатку її розвиток був повільним і дуже важким: упродовж тривалого часу вона відставала за рівнем від інших цивілізацій, що існували на той час. Однак, почавши прискорення на межі XV і XVI ст., до XVIII ст.

³ Див.: Орлова Т. В. Зазнач. твір.

⁴ Население Европы [Електронний ресурс] // URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Европы

⁵ Див.: Орлова Т. В. Зазнач. твір.

Європа досягла такого рівня розвитку, з якого почалося стрімке технічне, економічне, політичне піднесення, що вплинуло на шляхи розвитку усього людства. Остаточно випередивши інших, Європа перетворила переважну більшість регіонів світу на свої колонії або напівколонії. Колоніалізм став справжнім європейським феноменом, постійною сферою прикладання сил феодальної, а потім – капіталістичної Європи.

Домінування Європи у світі тривало до 1914 р., після чого наступив перелом. Суперництво європейських держав за гегемонію на власному континенті, прагнення до перерозподілу колоній, зіткнення класів, ідеологій, суспільних систем, які вилилися у дві світові війни і серію революцій, завдали глобальному переважанню європейської цивілізації нищівного удару. Спустошена і знекровлена, втративши свої заморські володіння, Європа вступила у смугу тривалої кризи⁶.

В пошуках виходу з кризи та шляхів відновлення лідерства у світі Європа починає вдаватися до інтеграції. Заключивши низку договорів між європейськими країнами щодо співробітництва та координації своєї діяльності, пройшовши різні стадії інтеграції, країни Європи закономірно приходять до утворення Європейського Союзу як втілення європейських прагнень, європейського менталітету та європейських цінностей. Тому вплив глобалізації на європейську цивілізацію ми розглянемо саме на прикладі ЄС.

Одним з найважливіших наслідків глобалізації є різке зростання ролі міжнародних союзів і угруповань у світовій економіці. Їх становлення й розвиток зумовлюють незворотні наслідки як у кожній окремій країні, так і у світовому співтоваристві в цілому. Все це повною мірою відноситься до Європейського Союзу як осередку європейської цивілізації. На сьогодні це – одне з найбільш динамічних та впливових регіональних соціально-економічних угруповань в світі, чий розвиток впливає на глобальну диспозицію сил та на історичні долі багатьох народів. Вступ Євросоюзу на

⁶ Див.: Орлова Т. В. Зазнач. твір.

початку ХХІ ст. у новий етап безпрецедентного поглиблення та розширення інтеграції значно підвищує його роль і місце в глобальній економіці, сприяє поширенню європейських цінностей. Так, якщо у 2000 р. питома вага ЄС в світовому ВВП складала приблизно 12 % (для порівняння: США – 21 %, Японія – 8 %, Китай – 7 %) ⁷, то у 2017 р. вона дорівнювала 22 % ⁸ (США – 24,3 %, Японія – 5,9 %, Китай – 14,8 %) ⁹.

Лідерство Європейського Союзу в глобальній економіці визначається як кількісними (питома вага в глобальній економіці), так і якісними (унікальність утворення, нова якість інтеграції) показниками, а також тією особливою роллю, яку ЄС покликаний зіграти у вирішенні більшості глобальних проблем, що постали сьогодні перед людством. Отже, незважаючи на думки євроскептиків й навіть на процес Брекзиту, ЄС не втрачає своєї провідної ролі ані в економічній, ані в політичній, ані в культурній сферах життя людської цивілізації.

В сучасній науковій літературі при прогнозуванні подальших перспектив Євросоюзу переважає кількісний підхід до визначення його могутності й глобальної конкурентоспроможності, згідно з яким основна увага приділяється усередненим показникам угруповання. На нашу думку, цей підхід не може об'єктивно визначити місце і роль ЄС у світі. Застосування принципово іншого, якісно-кількісного підходу до аналізу подальших перспектив розвитку Європейського Союзу, заснованого на зосередженні на сукупній могутності та унікальності цього угруповання, дозволило довести, що розширення у східному напрямі привело до помітного нарощення власного ресурсного потенціалу, формування гегемонії об'єднання на основній частині європейського континенту у політичній

⁷ Губський Б. В. Інтеграційні фактори розвитку України // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. К. : КНЕУ, 2001. С. 276.

⁸ Економіка Європейського Союзу [Електронний ресурс]. URL: [https:// ru.wikipedia.org/wiki/Економика_Європейського_союза](https://ru.wikipedia.org/wiki/Економика_Європейського_союза)

⁹ Мировая экономика в цифрах 2017 г. и прогноз изменений на 2020 и 2030 гг. [Элеронный ресурс]. URL: [https://golos.io/ru-yekonomika /@romapush/mirovaya-ekonomika-v-cifrah-2017-g-i-prognoz-izmenenii-na-2020-i-2030-gg](https://golos.io/ru-yekonomika/@romapush/mirovaya-ekonomika-v-cifrah-2017-g-i-prognoz-izmenenii-na-2020-i-2030-gg)

сфері, що надало Євросоюзу якісно нової міжнародної ваги, статусу та позицій та фактично перетворило його на супердержаву в економічному та політичному сенсах.

Важливим аспектом розвитку глобальної економіки виступає співвідношення між глобальними і регіональними початками. Регіоналізм і глобалізм можуть бути як взаємодоповнюючими, так і тенденціями, що протистоять одна одній. Зрозуміло, що інтеграційні угруповання зазнають впливу глобалізації. Але, в той же час, вони починають спричиняти зворотний вплив на тенденції розвитку глобальної економіки. Так, зростання інтенсивності регіональних, зокрема, європейських, інтеграційних процесів веде, з одного боку, до виникнення великих економічних просторів та отримання відповідного ефекту за рахунок зростання масштабів виробництва, а з іншого – до сегментації світового ринку, до секторизації єдиного світового господарства внаслідок створення відносно замкнених торговельно-економічних блоків та інтеграційних угруповань. Таким чином, інтеграція, будучи передумовою глобалізації, призводить до утворення інтеграційних регіональних об'єднань, які, в свою чергу, вступають у протиріччя із самою глобальною економікою. І в цьому полягає один з парадоксів глобалізації.

Щодо європейського континенту, цей наслідок глобалізації виявляється у певному протистоянні ЄС і світової економіки в цілому. Так, інтеграційні процеси в Західній Європі впливають не лише безпосередньо на країни ЄС, а й на інші країни як європейського регіону, так і світу взагалі, причому якісна природа й динаміка інтеграційних процесів у Західній Європі виступають прямими індикаторами щодо перспектив формування відкритих економік країн Центральної та Східної Європи, оскільки містять інформацію щодо можливостей розширення ЄС за їхній рахунок. ЄС вигідно відрізняється від інших провідних господарських центрів сучасного світу за цілою низкою напрямів: тривала історія, загальна для всіх країн і народів європейського

континенту; досить самодостатній європейський господарський простір; відносно уніфіковані механізми державного регулювання економіки тощо.

В рамках проведеного дослідження певна увага була приділена аналізу сучасної конкурентної боротьби між Європою та глобальною економікою, яка значною мірою визначається сьогодні співвідношенням ЄС – США. Зазначимо, що ставлення США до євроінтеграційних процесів в Європі з часом змінювалось – від послідовної і безумовної підтримки європейської інтеграції на її початкових етапах до певної конфронтації по мірі того, як ідея Європи, «поверненої до Атлантичного океану», замінювалася ідеєю Європи континентальної. Аналіз трансформації цих відносин дає привід стверджувати, що саме взаємне позиціонування ЄС і США стане одним з головних чинників розвитку глобальної економіки у ХХІ ст.¹⁰.

В результаті аналізу внутрішньоєвропейських процесів зроблено висновок, що в умовах становлення постіндустріальної господарської системи і сучасного суспільства Європа має досить могутній економічний потенціал для подальшого сталого розвитку завдяки таким факторам: унікальності економіко-господарських, соціальних, геополітичних та соціокультурних вимірів потенційного лідерства Європи у ХХІ ст.; природному внутрішньому попиту на кінцеву продукцію; швидкому набуттю господарськими системами європейських країн рис постіндустріалізму; нарощуванню технологічних досягнень та інноваційному типу розвитку у суспільстві; більш консервативній, ніж у США, структурі виробництва¹¹.

Ще один наслідок глобалізації – посилення несталості й непередбачуваності світової економіки – на європейському континенті має своїм втіленням нерівномірність економічного розвитку країн Європи. Відставання окремих країн, які порівняно нещодавно були прийняті до Євросоюзу, а також держав, які стоять «в черзі» на вступ до ЄС, ставить на

¹⁰ Иноземцев В., Кузнецова Е. Возвращение Европы. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике // МЭиМО. 2002. № 4. С. 12.

¹¹ Кудряченко А. І. Європейські перспективи України в епоху глобалізації // Трибуна. 2003. № 5-6. С. 28-29.

порядок денний завдання вирівнювання економічного розвитку відповідних країн. Ситуація ускладнюється тим, що навіть всередині Євросоюзу є значні економічні та нормативно-правові розбіжності, причому навіть в такій провідній країні, як Німеччина, межа між багатством та відносною бідністю пролягає по колишньому кордону між Західною та Східною Німеччиною.

Проблеми розвитку Євросоюзу ще більше загострюються за умов глобалізації. Показано, що однією з найбільш важливих проблем на сьогодні виступає проблема конкурентоспроможності та інноваційного розвитку, без яких неможливе функціонування сучасних макроекономічних систем. Конкурентоспроможність визначає можливості системи до швидкої адаптації, збереження і зміцнення своїх стратегічних позицій в ринкових умовах, що змінюються. Інноваційний потенціал є однією з умов створення і впровадження нових технологій в різних галузях господарської діяльності, що сприяє формуванню важливих складових конкурентних переваг.

В той же час, порівняння країн Євросоюзу з провідними державними агентами міжнародних економічних відносин, які не є членами ЄС, зокрема з неєвропейськими країнами, засвідчує потребу в нарощуванні конкурентоспроможності угруповання в цілому. Це пояснюється низкою причин. Так, будуючи соціально-ринкову економіку, європейські країни розвивалися набагато збалансованіше, ніж США, але непомітно для себе вони перевищили оптимальний рівень соціальної забезпеченості своїх громадян, які стали втрачати стимули до праці. З іншого боку, перерозподіл значної частки ВВП на соціальні програми призвів до зростання податків і різкого падіння конкурентоспроможності європейської економіки порівняно з американською, не кажучи про китайську. Особливо відстали європейці від американців у науково-технологічному плані, що виявилось під час світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. І знову на сцену виходять інтеграційні стратегії: за складних умов, які по-різному дають про себе знати в різних державах-членах ЄС, сильніші намагаються прийти на допомогу

слабшим, оскільки ті можуть зруйнувати загальну конструкцію Європейського дому¹².

Світовий досвід переконливо свідчить, що інтеграційні процеси є одним з найважливіших чинників виживання в умовах конкуренції, зміцнення економічної могутності країн різних континентів. За цих умов країни Євросоюзу намагаються підтримати власний рейтинг міжнародної конкурентоспроможності як шляхом подальшого згуртування, так і шляхом розширення. Як зазначають вчені, нині простежується здійснення унікального експерименту в Європі: заради збереження миру, свободи і поліпшення добробуту своїх громадян держави намагаються подолати вікову спадщину національної ізоляції з метою досягти економічної та політичної інтеграції шляхом добровільного консенсусу, а не за допомогою зброї. Країни і народи Європи в наш час більше заклопотані захистом власної моделі, особливо під тиском американізації. Незважаючи на різні негаразди, Європа й досі залишається Heartland – серцевиною усієї міжрегіональної західної цивілізації¹³.

Вигоди країн-учасниць Євросоюзу від розширення на Схід пов'язані з політичними (підвищення європейської безпеки, збільшення політичного престижу та ваги ЄС на міжнародній арені) та економічними факторами, серед яких не останню роль відіграє відкриття нового величезного ринку збуту із менш вибагливим споживачем. Посилення конкуренції на європейському ринку сприятиме підвищенню продуктивності праці, а переміщення підприємств із країн з більш високими витратами виробництва до регіонів із меншими витратами сприятиме розвитку торгівлі всередині Союзу та зміцненню економіки регіону в цілому¹⁴. Процес розширення ЄС

¹² Див.: Орлова Т. В. Знач. твір.

¹³ Там само.

¹⁴ Тарасова В. Європейський Союз та Східна Європа: проблема розширення // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми європейської інтеграції і транскордонної співпраці. Вип. XXIX. В 2-х т. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відповідальний редактор М. І. Долішній. Львів-Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. Т.1. С.78.

трансформує практично всі сфери його діяльності, але, насамперед, впливає на розподіл внутрішніх ресурсів. Саме тому поряд із прихильниками розширення Союзу (Німеччина, Франція, Італія), є досить сильна опозиція цьому процесу (Іспанія, Португалія, Ірландія). Проте вигоди від розширення ЄС явно перевищуватимуть можливі негативні наслідки.

Однією з найбільш чутливих та потенційно руйнівних для Євросоюзу проблем залишається проблема диференціації рівня господарського розвитку в територіальному розрізі країн-членів ЄС – як між країнами-членами, так і у рамках економіки кожної країни. Причому, йдеться не тільки про агреговані показники темпів росту та абсолютні значення ВВП. Сьогодні не можна не помітити значні розходження в економічній і, навіть ширше, – в соціально-економічній поведінці країн-членів ЄС. Найбільші внутрішні диспропорції (відсталі зони, «зони нещастя») характерні для Італії, Великої Британії, Франції. Починаючи з 1986 р., масштаб регіональних проблем зростав головним чином завдяки Іспанії і Португалії, які досить болісно пристосовувалися до вимог ЄС через відсталі структури свого господарства, а з останніми хвилями розширення – через нові країни-члени (розрив у рівнях соціально-економічного розвитку Люксембургу та Болгарії – 8,7 разів). За таких умов природним є постійне виникнення незадоволення окремих членів Союзу та суперечностей між ними, що постає перевіркою на міцність самої структури об'єднаної Європи. Не дивно, що у зв'язку з цим є досить неоднозначними прогнози щодо майбутнього Євросоюзу. Виявиться Брекзїт окремим випадком чи стане першою ластівкою – покаже час.

Європейський Союз, як будь-яке макрорегіональне інтеграційне об'єднання, має свою стратегічну мету. З поглибленням інтеграційних процесів, виходом на наступний, вищий рівень інтеграції стратегічна мета угруповання зазнає певних змін і уточнень. Сьогодні, в умовах перманентної глобальної кризи, змінюються мотиви євроінтеграції та завдання Євросоюзу, його стратегічна мета, а отже, – потребують модифікації і його глобальні

стратегії. Разом з цим перегляду та переосмислення потребують національні цінності та цілі розвитку. І дійсно, світова економічна криза 2008-2009 рр. завдала значних збитків економікам країн-членів угруповання. Зрозуміло, що за таких умов Євросоюз намагається як мінімум подолати наслідки кризи й зберегти свої місце і роль в світовій економіці, а як максимум – забезпечити ефективний соціально-економічний розвиток угруповання й на цій основі покращити свої позиції на глобальному конкурентному ринку. За цих умов основними глобальними стратегіями ЄС виступають:

1. Стратегії інтеграції. Попри всі побоювання, роки після найбільшої хвилі розширення ЄС показали, що, в цілому, входження десяти нових держав-членів з вищими темпами економічного росту, більш дешевою робочою силою, потенціалом для отримання інвестицій надало Європейському Союзу нового імпульсу для модернізації: після розширення 2007 р. потенціал угруповання ще більше укріпився. На початок 2017 р. населення ЄС-28 складало 511,8 млн. чол.¹⁵, приблизно 7% населення світу, та майже 22-23% світового ВВП.

2. Стратегії підвищення конкурентоспроможності. Суттєві виклики з боку основних конкурентів ЄС у світовій економіці, реальні проблеми соціально-економічного розвитку наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. зумовили необхідність розробки стратегії їх подолання та підвищення конкурентоспроможності європейської економіки. Серед стратегічних документів ЄС, прийнятих останнім часом, привертають увагу три найбільш важливих документи, які віддзеркалюють намагання Співтовариства здійснити суттєві зміни у внутрішньому соціально-економічному розвитку, а також значно посилити конкурентоспроможність ЄС на світових ринках: Лісабонська стратегія (2000 р.), «Глобальна Європа: конкуруючи у світі» (2006 р.) та Європа-2020 (2010 р.).

¹⁵ Щербаківа Е. На начало 2017 года население ЕС-28 насчитывало 512 миллионов человек [Электронный ресурс]. URL: <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0745/barom01.php>

3. Стратегії взаємовідносин ЄС з іншими суб'єктами глобальної економіки. Враховуючи проблеми європейської інтеграції і, в першу чергу, проблеми розширення, останнім часом ЄС основну увагу планує приділяти не адміністративному, а економічному розширенню Союзу, створивши на його зовнішніх межах своєрідний пояс держав, з якими встановлюється особливий режим бізнесової співпраці («Ширша Європа – сусідство: нові рамки відносин зі східними та південними сусідами»¹⁶, «Синергія Чорного моря», «Східне партнерство»¹⁷). Різновидом глобальних стратегій ЄС можна вважати поглиблення його співпраці зі США. Причинами такого стратегічного співробітництва виступають як економічні проблеми Союзу, так і можлива (і дуже реальна) втрата США світового лідерства, метою – збереження лідерства в умовах швидкого зростання країн БРІК, об'єктивними передумовами – роль і місце ЄС та США в глобальній економіці та їх величезні внутрішні ринки.

Зазначимо, що в основу всіх цих соціально-економічних стратегій мають бути покладені світоглядно ціннісні засади, що потребують певного перегляду та переосмислення, актуалізації та адаптації до глобальних викликів.

Сьогодні Європейський Союз виступає фактором цивілізаційної інтеграції Європи за умов глобалізації, осередком спільної європейської культури й спільних цивілізаційних засад. Основними ціннісними засадами функціонування ЄС, або його принципами, є представницька демократія, ринкова економіка, свобода особистості, дотримання прав людини та принцип верховенства права («спільні надбання» європейських народів), а також розвиток європейської культурної самобутності, базованої на різних системах суспільних цінностей і різних культурах. Європейський Союз

¹⁶ Ширша Європа – Сусідство: Нові рамки взаємовідносин із нашими східними та південними сусідами. Послання Єврокомісії 11 березня 2003 р. [Електронний ресурс]. URL: http://www.delukr.ec.europa.eu/data/doc/pr_030311c_ukr.pdf

¹⁷ Лукашин Ю. Евросоюз озаботился соседями // Экономические известия. 2008. №154 (917). 3 сентября. С. 8.

сформував ще й нові цінності – унікальну культуру плідних, ефективних взаємовідносин національних і наднаціональних інститутів співтовариства¹⁸, інституціональну систему, що не має аналогів в історії і покликання якої – врахування й узгодження в процесі розробки та прийняття рішень інтересів не тільки окремих країн-членів Євросоюзу, а й регіонів, а також відповідних соціальних груп¹⁹.

Еволюцію ціннісних орієнтирів розвитку європейської спільноти можна прослідкувати у програмних документах Союзу – Лісабонській стратегії (головною метою якої було перетворення Союзу у «найконкурентоспроможнішу та найбільш науковомістку економіку в світі, здатну до сталого економічного зростання зі створенням великої кількості якісних робочих місць і більш високим ступенем соціальної захищеності»), Програмі економічних і соціальних реформ (яка передбачала до 2010 р. підняти темпи зростання ВВП до 3% на рік і створити більше 6 млн. робочих місць), у програмі «Глобальна Європа: конкуруючи у світі» (2006 р.) (з її наголосом на необхідності прориву у сфері високих технологій, у тому числі на світових ринках), новій стратегії «i2010» – Європейське інформаційне суспільство-2010 (спрямованій на досягнення єдиної конкурентоспроможної європейської економіки, побудованої на інформаційних технологіях, на істотне підвищення європейських інвестицій в інновації, на наукові розробки та на високий рівень доступності інформації), новій десятилітній стратегії «Європа-2020: Стратегія інтелектуального, стійкого й інклюзивного росту» (програма ЄС щодо стимулювання зростання та зайнятості, яка прийшла на

¹⁸ Кудряченко А. І. Культура взаємодії національних і наднаціональних інститутів в об'єднаній Європі // Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: моногр. / керівник авторського колективу і науковий редактор доктор історичних наук, професор А.І. Кудряченко, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фенікс, 2014. С. 147.

¹⁹ Кудряченко А. І. Місце сучасної Європи у цивілізаційних процесах // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект. Збірник наукових праць / Іван Курас (гол. ред.). К.: НАН, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, Журнал «Діалог. Історія, політика, економіка», Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2004. №5. С. 126-138.

зміну попередній Лісабонській стратегії), а також у деталізованих перспективних бюджетах ЄС.

Для подальшого успішного й ефективного розвитку Європейського Союзу, збереження за ним звання світового лідера, необхідний ґрунтовний перегляд і переосмислення теорії і практики європейської інтеграції, корегування стратегічних та тактичних цілей, перегляд та оновлення європейських цінностей. Адже той факт, що глобальна криза майже не захопила країни Сходу – принаймні Індію та Китай, які продовжують успішно розвиватися, – свідчить про незрівнянно більший адаптивний потенціал сучасного Сходу відносно Заходу (та виступає аргументом для багатьох авторів на користь неминучості виходу сучасного Китаю у світові економічні лідери²⁰) й робить доцільним проведення комплексного компаративного аналізу східних та західних цінностей. Лише за таких умов Євросоюз має перспективу стати світовим цивілізаційним лідером ХХІ ст.

У результаті дослідження можна зробити висновок, що сучасний стан європейської цивілізації значною мірою визначається особливостями її формування та історичного розвитку. Глобалізація як етап історичного еволюційного розвитку сучасної загальнолюдської цивілізації спричиняє певний вплив на розвиток європейської цивілізації, вирішуючи старі проблеми та додаючи нові. Але існує й зворотній зв'язок: європейська цивілізація з її правилами, нормами та цінностями значною мірою впливає на перебіг та особливості сучасної глобалізації, а Європейський Союз відіграє роль фактору цивілізаційної інтеграції Європи, ціннісного орієнтиру не тільки для решти європейських країн, а й для країн всього світу.

²⁰ Шинкар О. Китай: век ХХІ. Развитие Китая. Его влияние на мировую экономику и геополитическое равновесие. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. 208 с.